

Romantismus a/nebo/kontra biedermeier?

DALIBOR TUREČEK, Jihočeská univerzita, České Budějovice, Česká republika

Termín romantismus náleží k tradičním nástrojům vnitřního členění a výkladu dějin české literatury 19. století, zejména jeho prvé poloviny. Přestože samotný jev nalézá pevné zakotvení v kultuře své doby – a to jak v poetice, motivice a tématech příslušných beletristických textů, tak i v rámci dobového literárního „metajazyka“ – bylo toto označení v rámci jednotlivých myšlenkových konceptů od pozitivizmu až po dnešek užíváno velmi různorodým, neřídka i protikladným způsobem (viz HRDINA). Měnila se přitom jak šíře oboru platnosti pojmu a jeho koncepce (od stylového označení po pojmenování epochy), tak i složení souboru kanonických děl. Pod vlivem tzv. Vodičkových akademických dějin české literatury a zde především máchovské kapitoly Vladimíra Štěpánka se v posledních desetiletích v bohemistice ustálilo spíše velmi úzké pojetí, redukující romantismus na jeho subjektivizující, „byronskou“ variantu a především na tvorbu Máchovu: romantismus se pak může jevit jako umělecky exkluzivní a z hlediska vlastního jádra českého obrozenského hnutí do jisté míry i mimoběžný fenomén¹. V této podobě se užití termínu relativně ustálilo, v rámci školské literární výchovy takřka ustrnulo a soustavněji bylo dynamizováno především pracemi Zdeňka Hrbaty.

Možnou zásadnější inovaci bohemistického terminologického instrumentáře představovaly v posledních zhruba deseti letech pokusy zavést znovu ve stopách Vojtěcha Jirát pro část obrozenské literární produkce pojem biedermeier (viz zj. EXNER, HAMAN, JANÁČKOVÁ, TUREČEK 1993 a 1996 a VIKTORA). Jeho užití je však doposud ještě nevyhraněnější a rozkolísanější, než jako tomu bylo v případě romantismu, velmi různorodě se stanoví jak jeho obsah a obor platnosti, tak jeho funkce v terminologickém instrumentáři a následně i poměr k jiným pojmům, zejména právě romantismu (viz TUREČEK 2003a). Termín biedermeier přitom není bez tradice zejména v germanistické literární vědě, kde byl užit dokonce i jako označení epochy, subsumující též romantické či realistické literární tendence (viz SENGLE). Různorodost stanovisek tak i v našem případě zřetelně poukazuje na evidentní skutečnost, že terminologie sloužící k označení literárních směrů, stylů či epoch nemá esenciální povahu apriorní, objektivní existence, ale že je vždy součástí konkrétního literárně historického modelu, v jehož rámci sehraává úlohu selektujících a pořádajících rastrů: je tedy (v nejlepším případě) ve stejné míře spoluurčena jak povahou materiálu, tak i nezbytnou „hermeneutickou předzjednaností“ určitého badatelského konceptu. Právě tato „podvojně rozevřená“ povaha terminologie, stejně jako vědomí jejího ryze instrumentálního charakteru, vázaného nejen na konkrétní kognitivní model, ale

¹ Zcela stranou necháváme tezi o „revolučním“ romantismu, danou v padesátých letech z vnějška bádání ideologicky.

i na určitou množinu materiálu, mají zásadní význam v rámci současného hledání možností a podoby literární historie (viz GREENEBLATT, ZAJAC, HORVÁTH, GLANC a PAPOUŠEK, tam i další literatura předmětu).

Je přitom dále zřejmé, že v rámci pulzačního, synoptického myšlení o literatuře, jak je navrhuje Peter Zajac, není možno použít představu lineární, kauzální následnosti vnitřně ucelených, do sebe uzavřených a navzájem více méně striktně rozhraničených dílčích celků: „směrová“ či „stylová“ terminologie v tomto tradičním a Zajacovými studii problematizovaném lineárním pojetí hraje nejčastěji roli pomyslných „sběrnic materiálu“, jehož výklad je také pořádacímu rámci příslušné „sběrnice“ náležitě přizpůsobován.² Míra násilí na materiálu přitom může být i velmi značná, jelikož „čistých“ textů, které by zcela vyhovovaly apriorním třídícím rastrům, je jen velmi málo. Jako značný problém se mohou jevit zejména texty synkretické povahy, slučující v sobě prvky třeba i několika směrů či stylů. Zároveň – a mnohdy komplikovaně – tu vyvstává problém vzájemného poměru periodizace a směrového členění: v ideálním případě by měly být v lineárním modelu převedeny na společného jmenovatele návazně řazených, sukcesivních „vývojových fází“, což jednak vede k leckdy umělému dělení na jevy „progresivní“ a „překonané“ a zároveň ještě více problematizuje zařazení vnitřně heterogenních textů.

V rámci pulzačního a synoptického chápání literární historie by zato bylo možno místo kategorizujícího přiřazování textů či autorů k vymezujícím binárním opozicím (klasicismus/romantismus; romantismus/realismus; romantismus/biedermeier; biedermeier/realismus) sledovat prolínání jednotlivých tendencí i uvnitř samotných jevů (textů, díla určitého autora, žánru a v konečném důsledku i národní literatury jako celku) a uvažovat o jejich vzájemných proporcích z hlediska matematické teze nabývání mezihodnot³. Ony terminologií vytyčené extrapolace v tomto způsobu uvažování představují pomocný, druhotně modelovaný, rámcující konstrukt poznávací aktivity a náleží tedy také k „předzjednaným rozhodnutím“, ačkoli na druhou stranu je jistě možno i nutno sledovat jejich korespondenci s množinou zkoumaného materiálu⁴. Podstatné ale především je, že s důrazem na vnitřní mnohotvárnost jevů, na jejich existenci coby „rozporuplné sounáležitosti“⁵ lze v rámci synoptického modelu pomocí směrové terminologie uchopit onen

² Jako ilustrující příklad by tu mohly sloužit i některé pasáže z druhého dílu tzv. akademických Dějin české literatury (Praha, Academia 1961), je ovšem třeba přiznat, že přizpůsobování materiálu marxistické výkladové koncepci (a obecně jakékoli koncepci mocenského diskurzu) tu nebylo v dobovém kontextu zdaleka nejintenzivnější.

³ Slovo „hodnota“ tu neužíváme ve smyslu strukturalistické estetické teorie, ale skutečně jen jako součást jazyka matematické analýzy; užitý termín tu slouží k popisu procesuální, plynulé změny poměru veličiny k stanoveným extrapolacím, kterou si pro názornost můžeme představit jako plynulou proměnu počítáčového grafického modelu jednoho předmětu v předmět jiný.

⁴ Těmito extrapolacemi jsou v případě literární historie velmi často právě termíny označující literární směry; z našeho hlediska není podstatný rozdíl mezi označeními vycházejícími z dobových manifestů či jinak nalézajících explicitní deklarativní oporu přímo v materiálu (např. romantismus) a těmi, které zdánlivě vnáší do materiálu druhotně badatel (pro české poměry např. biedermeier): jak ukazuje právě příklad do krajnosti nejednotného užití pojmu romantismus, oba tyto typy termínů je stejnou měrou nutno „dekonstruovat“.

⁵ Peter Zajac se ve svých pracích zabýval také problematikou poměru tohoto synoptického myšlení k Mukařovského pojmu struktura, také vnitřně dynamickému a otevřenému; pro náš účel na jeho závěry jen odkazujeme.

„pluralitní charakter“, „nejistou rovnováhu“ vzájemně se prostupujících, doplňujících, vymezujících i střetávajících „nelineárních procesů“, které jsou viděny spíše v asynchronní a asymetrické perspektivě, s důrazem na pohyblivost hranic, vzájemné „prosítování“ mnohočetných souvislostí a působení (ZAJAC 1993: 421 – 422).⁶ Přijmeme-li tuto vnitřní pluralitu jako základní konstituční princip, nemůžeme ji zároveň vnímat jako rozkladný živel literárních dějin a odsouvat ji na okraj literárního kánonu, jak se v rámci bohemistiky nezdá dělo zejména v oficiálních výkladových konceptech druhé poloviny 20. století.

* * *

Zdá se, že právě synoptický myšlenkový model by mohl být v této své podobě produktivní v případě třídění a uspořádávání české literatury dvacátých až padesátých let 19. století a zejména při úvahách o vzájemném poměru romantismu a *biedermeieru*. Jako relevantní se přitom jeví tři základní problémové okruhy:

I. Otevřené, vnitřně pluralitní pojetí romantismu nemá v české literární historii – na rozdíl od slovenského myšlení, reprezentovaného ve starší generaci O. Čepanem⁷ a dnes především P. Kášou (viz KÁŠA), ale také v porovnání se soudobou polonistikou (viz MASLOWSKI) či germanistikou (viz SCHANZE) – pevnější pozici. Ujal se zato Vodíčkův model, označující tvorbu Jungmannovy generace jako preromantismus a omezující romantismus na jeho subjektivní máchovskou variantu. Odpor proti širokému pojetí romantismu se v rámci české kultury datuje již od konce 19. století, kdy byla z české strany odmítnuta práce M. Murka, vytyčující – pravda příliš jednostranně a metodologicky nespokojivě – romantický charakter české literatury Jungmannovy epochy a její domnělou pasivní závislost na německojazyčných zdrojích (viz MURKO). Na personalistický, na dílo Máchovo zúžený koncept českého romantismu je ale možno narazit i v některých pracích novější německé bohemistiky, podle níž „Mácha arbeitete nämlich in der Menge der (grob gesagt) zwischen aufklärischen, Biedermeier- und Vormärz-Positionen lavierenden Schreiber der nationalen Erweckung eine romantische Position aus, die auf das

⁶ Takový typ uvažování zároveň odstraňuje některé interpretační problémy, vyplývající právě ze snahy přiřadit jednotlivá díla k extrapolovaným, substanciálně chápaným „sběrným“ termínům (např. realismus/romantismus; romantismus/biedermeier). Vedle „stylově čistých“ textů, jakým je třeba Máchův Máj, ale existuje řada textů více méně synkretické povahy, jejichž vztah k extrapolované opozici bychom skutečně mohli nejspíše označit termínem „nabývání mezihodnot“. Klasickým příkladem jsou třeba „realistické“ prvky v Máchově Májce, biedermeierovské téma (přísné podřízení se nadosobnímu řádu) co do tvaru a motiviky romantické (baladičnost, motivy hrůzostrašné romantiky) Erbenovy Kytice nebo „romantický“ charakter příběhu Viktorky v rámci celku biedermeierovsky laděné Babičky Boženy Němcové. Bylo by ale potřeba prozkoumat, jakou funkci v rámci fikčního světa tyto prvky mají (ve všech případech nejde o hybris, ale o akcentování základního, úhnného charakteru a směřování příslušného textu pomocí určitého typu „kontrafaktury – tento postup byl zejména v první polovině 19. století velmi hojný). Také zdánlivě stejnorodé „stylotvorné příznaky“ mohly v různých textech nabývat zcela odlišných funkcí a potencionálních významů (tak třeba různá role relativně shodných romantických klišé v českých obrozenských překladech her Ernsta Raupacha; k tomu viz Tureček 2001b).

⁷ Odkazují na připravovaný čtvrtý svazek Čepanova souborného díla, připravovaného ÚSIL SAV SR pod výmluvným názvem *Rázdelia romantizmu*.

Unverständniss der Zeitgenossen stieß; bis heute ist die Beziehung des Máchaschen Schreibens zur Wiedergeburt nicht erklärt“ (MEYER: 170).⁸ Implicitně je tu zároveň upřednostňována stylová a směrová čistota proti prolínání a střetávání tendencí uvnitř textu: v tomto modelu uvažování by tedy bylo napětí v rámci literárních procesů žádoucí, cenné a signifikantní jen tehdy, kdyby se manifestovalo střetem dvou samostatných celků (například textů, škol, básnických škol či uměleckých skupin, vyhraněných stylů atd.). Napětí uvnitř jednoho jevu (textu, tvorby jednoho autora, literárního uskupení, synchronního řezu atd.) je proti tomu hodnoceno jako méněcenná hybris. V naší souvislosti je podstatné, že romantismus a biedermeier jsou v citované pasáži viděny jako vzájemně neslučitelné kontrapozice, jejichž extrapolaci ještě zvýrazňuje přiřazení k protikladným hodnotícím charakteristikám „čistota“ romantismu – „lavírující“, tedy v důsledku méněcenná „nevyhraněnost“ ostatní tvorby.⁹

Proti takto striktně zužující a na Máchovu tvorbu omezené koncepci romantismu ale kromě námitek postihujících povahu literárně historického konstruktů v prvé řadě svědčí charakter svou povahou ryze romantických textů, vzniklých již v rámci druhé obrozené etapy (především obou *Rukopisů*, ale třeba i rané dramatiky F. Turinského). Podstatné romantické rysy lze shledat i v soudobých dílech synkretické povahy, propojujících kupříkladu romantismus s klasicismem (tak motivy „pláče nad kostmi mrtvé milenky“ a subjektivizující pojetí minulosti v předzpěvu ke Kollárově *Slávy dceři*). Jako zřetelné se dnes jeví kupříkladu i typologické souvislosti mezi vídeňskou romantikou okruhu bratří Schlegelů a tvorbou Václava Hanky. Ryze romantické, v nejednom případě typicky „máchovské“ motivy a poetika byly nadto v české kultuře nepřehlédnutelně přítomny právě již od počátku dvacátých let, a to především v hojně recipovaných překladech z němčiny (viz TUREČEK 2001b), které podstatným způsobem spoluutvářely „recepční horizont“ následující tvorby. Zdá se tedy, že romantická poetika a tematika nejenže byly již ve dvacátých letech v české literatuře přítomny, ale dokonce měly širší pole působnosti než literatura ryze vlasteneckého ražení. Určitý typ textů byl situován jako průnik těchto dvou množin, který bychom ve velmi volné návaznosti na terminologii Arna Nováka mohli označit jako vlasteneckou romantiku¹⁰ Jungmannova okruhu, akcentující subjektivitu, citovost, ale podřizující zároveň subjekt nároku národního sebeuvědomění a sebeprosazení.¹¹

Romantismus by v tomto ohledu bylo možno vnímat jako v mnoha modifikacích fungující, široce pojímaný a vnitřně mnohohrstevný kulturní typ, přítomný v české literatuře již od dvacátých let 19. století, stavící motivikou i tematikou do středu pozornosti

⁸ Nesouhlas tu mimo jiné budí i konfušní směšování kritérií, když jsou naroven staveny termíny různé povahy, původu, oboru platnosti a tradičních způsobů užití, jakými jsou osvícenství (označení epochy a především myšlenkového proudu), biedermeier (termín vážící se tradičně k životnímu stylu a uměleckému typu) a doba předbřežnová (časové vymezení, tradiční v germanistice a související primárně se sociologizujícím pojetím literatury jako „odrazu“ politické situace).

⁹ Viz neskryvaně pejorativní označení „lavierende Schreiber“, užitě v důsledku pro autory jako Kollár či Čelakovský.

¹⁰ Pojem romantika tu je užit zcela záměrně: jeho sémantické pole je širší než jak je tomu v případě zužujícími koncepty poznamenaném termínu romantismus a umožňuje vyjádřit rozdíl mezi pojetím jevu sensu stricto a sensu lato.

¹¹ Novák ovšem termín používal v rámci zcela jiných metodologických souvislostí.

individuum a akcentující individuální citovost jako vrcholný účín díla i prostřednictvím textových strategií, směřujících k dojetí a citovému pohnutí implicitního čtenáře. Romantické a vlastenecké pojetí světa, člověka a jejich vzájemného poměru by mohly i v tomto případě představovat dvě možné kvality, které by mohly nabývat v rámci konkrétních textů velmi různorodého vzájemného poměru.¹² Tak by byl zároveň eliminován i interpretační problém zdánlivě cizorodých prvků v rámci textů domněle ryze romantické povahy (především Erbenova Kytice či Kollárova Slávy dcera): prolínání a střetávání různorodých prvků v rámci textové struktury by zároveň nemuselo být nazíráno jako nežádoucí „hybris“ a příznak umělecké nedokonalosti, ale jako výraz přirozeného vnitřního napětí uvnitř dobové kultury.

2. Biedermeier byl českou literární historií v posledních letech z části pochopen jako negující kontrafaktura romantismu a užít jako synonymum pro část tvorby třicátých let, označovaných ve Vodičkově konceptu jako „sblížení literatury se životem“ (viz především JANÁČKOVÁ, bližší komentář in TUREČEK 2003a). Jako jeho sociální základna byla vnímána stále silící a od třicátých let kulturně stále výraznější střední vrstva a z hlediska imanentních vývojových impulzů byl spatřován jeden ze základních podnětů v negující reakci na Máchův Máj. Existenciální model biedermeieru by se v tomto pojetí mohl členit do čtyř hierarchicky uspořádaných sfér. Hodnotově nejvyšší z nich reprezentovala představu univerzálního, abstraktního a spravedlivého řádu. Od bezprostřední životní zkušenosti člověka byl tento řád oddělen vrstvou zmateného a rozkladného „kolotání světa“. Jediné reálně dosažitelné a bedlivě střežené útočiště představovalo rodinné zázemí. Nejsuttilnějším bodem systému se a konečně stával jednotlivec, konfrontovaný se všemi ostatními sférami a ohrožovaný jejich neustálým vypjatým střetáváním. Jako kontrafaktura romantismu by se do značné míry oprávněně mohl jevit i obligatorní motivický aparát biedermeierovských děl: místo nespoutané, civilizací nedotčené přírody tu bylo upřednostňováno kulturní prostředí s centrem v domáckém bezpečí harmonické domácnosti (viz VIKTORA), jako kontrast osudové a marné romantické lásky se jevil poklidný vztah plný vzájemné zodpovědnosti, místo mladých bouřliváků zaujaly centrální pozici postavy vyzrálých, zkušených a zodpovědných lidí, předávajících životní zkušenost mladým. Stanovení počátečního periodizačního mezníku bodu do poloviny třicátých let, stejně jako ztotožnění příčinné souvislosti s odmítnutím Máchovy „byronské“ romantiky ovšem není zcela průkazné. Při pohledu do textů kritik Máchovy básně je totiž velmi sporné, zda je odsudek skutečně veden z pozic biedermeieru, či spíše ze stanoviska vlastenecké romantiky dvacátých let.

¹² Máchovy texty by pak představovaly krajní bod, přibližující se limitně a v explicitní polemice s vlastenecky romantickou tradicí (viz např. básně Budoucí vlast a k tomu anketa otištěná v České literatuře v roce 2001) romantickému pólu, blíže středové pozici by se nalézala např. Klicperova tragédie Soběslav, v pomyslném průsečíku by bylo možno spatřovat oba Rukopisy a v těsném sousedství i Kollárovu Slávy dcera; blíže národnímu pólu by pak byl kupř. Ohlas písní ruských F. L. Čelakovského, obsahující zejména v „hrdinských skladbách typu bylin (Ilja Muromec, Čurila Plenkovič a Ilja Volžanin) postupný příklon k existenciální problematice subjektu, akcentujících ale zároveň v dalších básních sbírky objektivizující národní tendenci (slovanská vzájemnost). Za romanticky existenciální, a tedy nikoli primárně vlastenecké, by ale bylo možno označit již i texty vzniklé ve dvacátých letech, tak Turinského drama Angelína.

3. Starší i relativně nové bádání přitom také poukázalo na integrální místo démonických a rozkladných prvků v rámci *biedermeieru* (viz PONGS), které v něm sehrávaly esteticky účinnou roli negativní kontrafaktury, popřípadě přímo upozornilo na vzájemnou souvislost a funkční provázanost obou směrů v české kultuře (viz SEDMIDUBSKÝ). Zejména české překlady německých sentimentálních tragédií dvacátých a třicátých let 19. století zároveň ukazují, že axiologický horizont, základní motivické celky i příznačná poetika *biedermeieru* byly v českém prostředí důvěrně známy více než patnáct let před vydáním *Máje* a že nadto po celou tuto dobu koexistovaly – a to nezdídko v rámci téhož textu – se stejně vyhraněnými prvky subjektivního romantismu a společně z různých stran pojmenovávaly moderní existenční trauma (viz TUREČEK 2001b). Vzájemný poměr romantismu a *biedermeieru* se tedy v české kultuře již od dvacátých let 19. století proměňoval od komplementární sounáležitosti po polemickou rozpornost, přičemž konkrétní texty mohly v rámci této dynamiky zaujímat velmi odlišné místo. Stranou soustředěnější pozornosti doposud zůstala zejména prvá fáze této „rozporuplné sounáležitosti“, datovaná již od konce desátých let. Materiál tu totiž neodpovídal principům, podle nichž byl utvářen národně založený model literární historie: příslušné texty stály mimo okruh původní české tvorby, povětšinou měly zřetelný charakter konvenční produkce a především nevykazovaly rysy národně orientované literatury v duchu Jungmannově. Úzce jazykově vymezený korpus národní literatury tu ovšem neodpovídá reálnému funkčnímu kontextu dobové kultury, v němž překlady z němčiny (a konce konců i četba a divadelní představení v původním německém originále) hrály nezanedbatelnou roli. Právě ona raná, na překlady se vážící fáze českého *biedermeieru* by si ale ještě zasloužila další pozornost, přičemž by bylo v jejím rámci možno sledovat i možnou interferenci barokních prvků, jak to v poslední době pro svůj materiál učinila germanistika (viz MARTIN).

* * *

Pro moderněji koncipovaný výklad české obrozenské literatury by tedy bylo s užitekem přijmout Zajacovu tezi pulzačního, synoptického charakteru literárních procesů a zároveň použít a v maximální možné míře i rozšířit obor platnosti Čepanova vidění romantismu jako vnitřně pluralitní, otevřené struktury s širokými přechodovými pásmy a možnostmi prolínání a střetávání s jevy jinorodé povahy. Podstatnou část obrozenské literatury by si tak bylo možno myslet v rámci „silového pole“, jehož jednu pomyslnou rovinu by tvořilo napětí mezi vlasteneckým a obecně existenciálním pojetím světa a člověka; druhá rovina by pak mohla být spatřována v „rozporuplné sounáležitosti“ jednotlivých literárních směrů, poetik, textových strategií. Konkrétní texty by v rámci této pomyslné sítě mohly nabývat různého postavení, které by ovšem nemělo fixní, ustrnulý charakter, ale jistě by se ještě mohlo případ od případu proměňovat vlivem různých interpretačních aktů.¹³

¹³ Máme tu jistě na mysli literárně historickou a nikoli primárně čtenářskou interpretaci. Prvá z nich vědomě a metodicky respektuje intentio operis (viz Eco), rozlišuje mezi interpretací a „používáním“ textu, který se snaží vnímat v souvislosti jeho reálného funkčního kontextu a recepčního horizontu, ačkoli má zároveň snahu postihnout vnitřní dynamiku textové strategie v její otevřenosti směrem k modelovému čtenáři a nechee prezentovat pouze ustrnulá interpretační schémata (k této problematice viz blíže PAPOUŠEK).

Podstatné je přitom zjištění, že všechny základní body této možné extrapolace byly v české kultuře zřetelně přítomny již od dvacátých let 19. století. Reálně se tu tedy střetávala a prolínala nejen vlastenecká, ale i obecně existenciální tvorba, představovaná především knižně tradovanými a v mnohém ohledu pozdějším pracím Máchovým blízkými překlady německých sentimentálních tragédií (viz TUREČEK 2001b). Dobový „horizont očekávání“ a dobové estetické normy byly tedy již od dvacátých let výrazně spoluutvářeny nejen zřetelnými romantickými prvky tvorby Jungmannova okruhu, prolínajícími se ovšem v mnohém ohledu s klasicismem, ale i neméně zřejmými segmenty motiviky, poetiky a tematiky *biedermeieru*, koexistujícími např. v již několikrát zmíněných českých verzích německého divadelního repertoáru velmi úzce a pevně s prvky romantickými. V dalších proměnách je od třicátých let kromě této synkretické koexistence patrný i pohyb směřující k izolaci, autonomizaci některých pozic: nejvýraznější z nich je postupně se vyhranující subjektivní, existenciální tvorba Máchova. Estetická účinnost romantických tvárných postupů ale zároveň vedla také k jinému typu prolínání, které nebylo doposud běžné – jestliže se v překladech dvacátých let romantismus a *biedermeier* jevíly jako dvě rovnoprávné stránky téže mince¹⁴, od druhé poloviny třicátých let byly proti sobě stále zřetelněji stavěny jako dvě protikladné životní cesty a přednost byla dávana spásnému účinku *biedermeierovské* idyly (především v nezanedbatelné části dramatického díla J. K. Tyla); tvar příslušných textů ale nadále čerpal ze čtenářsky atraktivního repertoáru romantických motivů a postupů.¹⁵

Právě naznačená modelová hypotéza si jistě nemůže činit nárok být jediným možným konceptem výkladu české obrozenské literatury. Míru a obor její platnosti bude nutno v dalších analytických studiích ještě ověřit na co možná nejširší množině materiálu, přičemž nelze dopředu vyloučit potřebu třeba i podstatných úprav a změn. Bylo by také velmi ku škodě věci, pokud by *apriori* ustrnula do podoby třicátého a interpretačního rastru. Její výhodu lze zato v momentálním stavu bádání spatřovat jednak v důrazu na vnitřní dynamiku literárních procesů, a také v recepční estetikou podníceném ohledu na cizojazyčný, především německy psaný materiál.¹⁶ O tuto otevřenost hranic pohledu, vázanou zároveň historickým vědomím relevantního funkčního kontextu, a o snahu postihnout vnitřní mnohotvárnost a leckdy i rozporuplnost dobové kultury tu jde především: směrová a stylová označení, jak již bylo řečeno, hrají v této souvislosti jen druhořadou,

¹⁴ Jednalo by se o různou reakci na tutéž základní existenciální situaci „vydanosti“ světu i rozkladným elementům vlastní subjektivity bez dosavadních „spoutávajících jistot“ sociální i náboženské povahy: jako možné řešení se nabízel buď romantický, ve svém důsledku neuspokojivý útěk před světem a společností do nitra jedince či mimo civilizaci, nebo naopak *biedermeierovské*, uvědomělé hledání „jistot tichého domova“ (viz Tureček 2003b).

¹⁵ Viz zejména motivy lesních vil, orientálního prostředí a půlnočních duchů v Tylově Strakonickém dudáku či shakespearovský půdorys i zakončení jeho co do tématu *biedermeierovských* Kutnohorských havířů. Jinou textovou strategií představuje i mísení ryze *biedermeierovské* idyly s romantickým příběhem Viktorky v Babičce B. Němcové. Analogické je konečně svým způsobem i smísení romantického tvaru, žánru a *biedermeierovského* vidění světa v Erbenově Kytici – základní téma *biedermeieru*, totiž respekt k nadosobnímu řádu a hledání skromných jistot ve všedním životě rodinného kruhu je tu ovšem vyjádřeno per negationem, jejich drastickým porušením (jak ostatně ukázal již JIRÁT).

¹⁶ Dvojzřetnost tu nebyla kontaktem dvou samostatných, na sobě nezávisle existujících kulturních celků, ale byla vestavěna přímo dovnitř dějin jako jejich integrální součást.

i když zároveň v mnohém určující roli nástrojů poznávací aktivity. Jako s prostředkem a nikoli s cílem by tedy bylo – při veškeré nezbytné metodologické reflexi – záhodno zacházet i s pojmy *biedermeieru* a *romantismu*.

LITERATURA

- EXNER, Milan: „Biedermeier a syndrom rozpadu“, *Estetika* 32, 1995, č. 2, str. 15-23.
- GLANC, Tomáš: „Otázky metodologie dějin literatury“. In Svatoň, V., Housková, A., (eds.), *Srovnávací poetika v multikulturním světě*, Praha, Univerzita Karlova 2004, s. 31-42.
- GREENBLATT, Stephen: *Was ist Literaturgeschichte?* Frankfurt am Main, Suhrkamp 2002.
- ECO, Umberto: *Die Grenzen der Interpretation*. München, Deutscher Taschenbuch Verlag 1995.
- HAMAN, Aleš: „Vojtěch Jirát a český biedermeier“, *Estetika* 33, 1996, č. 3-4, str. 25-28.
- HRBATA, Zdeněk: *Romantismus a Čechy*. Praha, H+H 1999.
- HRBATA, Zdeněk, PROCHÁZKA, Martin (eds.): *Český romantismus v evropském kontextu*, Praha, Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR 1993.
- HORVÁTH, Tomáš: *Rétorika histórie*. Bratislava, Veda 2002.
- HRDINA, Martin: *Romantismus v českých literárněhistorických syntézách*. Diplomová práce, Katedra bohemistiky PF JU v Českých Budějovicích 2005.
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava: „Romantismus – biedermeier“, in Holý, J., Janáčková, J., Lchár, J., Stich A. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1988, str. 205-261.
- JIRÁT, Vojtěch, „Erben čili majestát zákona“, in *Duch a tvar*, Praha, Československý spisovatel 1967, str. 127-148.
- KÁŠA, Pavol: „K charakteru prvých slovenských a polských estetických programov romantizmu“, in *Medzi estetickou a ideológiou*, Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2001, str. 31-39.
- KRAUS, Cyril: *Slovenský literárny romantizmus*. Martin, Vydavateľstvo Maticy slovenskej 1999.
- KUHN, T. S.: *Štruktúra vedeckých revolúcií*. Bratislava, Pravda 1981.
- MARTIN, D.: *Barock um 1800. Bearbeitung und Aneignung deutscher Literatur des 17. Jahrhunderts von 1770-1830*. Frankfurt am Main, Klostermann 2000.
- MASŁOWSKI, Michał: *Gest symbol i rytuały polskiego teatru romantycznego*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe 1998.
- MEYER, Holt: „... meines eig'nen Gottes Trümmer: K. H. Máchas bohemitas und die Allegorisierung von Geschichte und Macht in Konstruktionen nationaler Identität“, in Horn, E., Weinberg, M. (eds.), *Alegorie. Konfigurationen von Text, Bild und Lektüre*, Opladen – Wiesbaden, Westdeutsche Verlag 1998, str. 162-182.
- MURKO, Mathias: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der Slavischen Romantik I. Böhmisches Romantik*. Graz Styria 1897.
- NEMOIANU, Vergil: *The Taming of Romanticism. European literature and the age of Biedermeier*. Cambridge, Harvard University Press 1984.
- PAPOUŠEK, Vladimír, TUREČEK, Dalibor: *Hledání literárních dějin*. Praha – Litomyšl, Paseka 2005.
- PONGS, Hermann: „Ein Beitrag zum Dämonischen im Biedermeier“, *Dichtung und Volkstum* 36, 1953, str. 241-261.
- SEDMIDUBSKÝ, M.: „Tschechische Literatur zwischen nationaler Romantik, Weltschmerz und Biedermeier“, in *Neues Handbuch der Literaturwissenschaft* 16 (Wiesbaden: Aula Verlag), str. 463-486.
- SENGLE, Friedrich: *Biedermeierzeit I-III*. Stuttgart, Metzler Verlag 1971, 1972 a 1980.
- SCHANZE, Helmuth (ed.): *Romantik-Handbuch*. Stuttgart, Alfred Kröner Verlag 1994.
- TUREČEK, Dalibor: „Biedermeier a české národní obrození“, *Estetika* 30, 1993, č. 2, str. 15-24.
- TUREČEK, Dalibor: „Biedermeier na českém obrozenském jevišti“, *Estetika* 33, 1996, č. 3-4, str. 73-83.
- TUREČEK, Dalibor: „Geschichte der tschechischen Literatur – Problem und Herausforderung der gegenwärtigen Bohemistik“, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 46, 2000, s. 145-154.

- TUREČEK, Dalibor 2001a: „K literárně historickému konceptu národního obrození“, *Slavia Occidentalis* (Poznaň) 58, 2001, str. 169-176.
- TUREČEK, Dalibor 2001b: *Rozporuplná sounáležitost*. Praha, Divadelní ústav 2001.
- TUREČEK, Dalibor 2003a: „Biedermeier a současná literárněvědná bohemistika“, *Česká literatura* 51, 2003, č. 3, s. 289-301.
- TUREČEK, Dalibor 2003b: „Subjekt a řád v české literatuře 1815-1850“, *Slavica Wratislaviensia* CXXII, 2003, str. 71-77.
- VIKTORA, Viktor: „K zobrazení prostoru v české literatuře biedermeieru“, *Estetika* 33, 1996, č. 3-4, str. 57-63.
- ZAJAC, Peter: Existuje čosi ako pulzačné dejiny literatúry?, *Slovenská literatúra* 40, 1993, č. 6, s. 417-424.
- ZAJAC, Peter: Literaturgeschichtsschreibung als synoptische Karte. In: *Kako pisati literarno zgodovino danes*. Ljubljana, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU 2003, s. 97-107.

SUMMARY

The term Romanticism presents a traditional way of inner structuring and explanation of the history of Czech literature of the 19th century, but this term has been used differently in particular literary historical concepts. The pluralistic concept of Romanticism has not had a firm position in the Czech literary historical context, which is contrarily to the Slovak concept represented by O. Čepan and P. Káša. In the Czech concept Vodička's model is used, designating the works of Jungmann's generation as Pre-Romanticism and limiting Romanticism as its subjective, Mácha's variant. The character of the true Romantic texts does not prove this limited conception. These texts were written in the second period of the national revival but some Romantic features also appeared in the works with syncretistic character, connecting for example Romanticism and Classicism. Biedermeier was understood by the Czech literary historians in the latest years as a negating "contrafacturac" of Romanticism and was used as a synonym for a part of work of the 30s called in the Vodička's concept "convergence of literature and life". The translation of German sentimental tragedies of the 20s and the 30s of the 19th century has shown that axiological horizon, basic groups of motives and also typical poetics of Biedermeier have been well known in the Czech environment since the 20s. There were elements of subjective Romanticism co-existing here. Since the 19th century the mutual proportion between the Romanticism and Biedermeier has changed in the Czech culture from a complementary belonging to polemic contradiction. In a modern concept of Czech literature it would be useful to accept the thesis of P. Zajac about pulsating, synoptic character of literary processes as well as to use and in maximal possible measure to extend a subject field of validity of Čepan's concept of Romanticism as an innerly pluralistic, open structures with wide transitional zones and possibilities of convergence and meeting with phenomena of different nature.